

Basal statistik

Logaritmer, Repetition, Kovariansanalyse, Interaktion, i SAS

Lene Theil Skovgaard

9. marts 2020

1 / 92

Logaritmer og kovariansanalyse

- ▶ Parret sammenligning af målemetoder, med logaritmer
- ▶ Kovariansanalyse: Confounding og mediering
- ▶ Sammenligning af hældninger
Interaktion - igen
- ▶ Kovariansanalyse:
Eksempel om baseline og follow-up

Home pages:

<http://publicifsv.sund.ku.dk/~sr/BasicStatistics>

E-mail: ltsk@sund.ku.dk

*: Siden er lidt teknisk

2 / 92

Sammenligning af målemetoder

(jvf. eksemplet MF vs. SV fra første forelæsning)

To forskellige metoder til bestemmelse af glucosekoncentration.

Ref: R.G. Miller et.al. (eds): Biostatistics Casebook. Wiley, 1980

REFE:

Farvetest, der kan 'forurenes' af urinsyre

TEST:

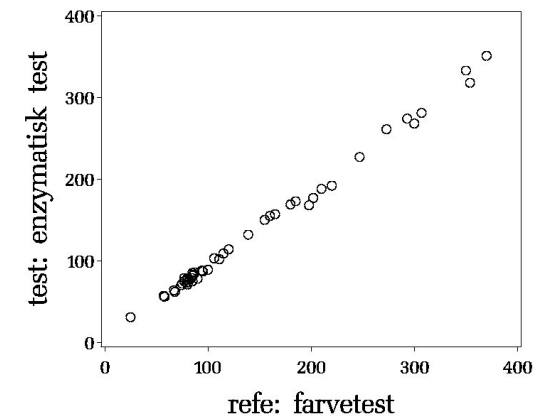
Enzymatisk test, mere specifikt for glucose.

nr.	REFE	TEST
1	155	150
2	160	155
3	180	169
·	·	·
·	·	·
·	·	·
44	94	88
45	111	102
46	210	188
$\bar{X}$	144.1	134.2
SD	91.0	83.2

3 / 92

Scatter plot af de to metoder

Det ser jo pænt ud...., eller?

4 / 92

Formål med undersøgelsen

kunne være:

- ▶ Kan vi erstatte en dårlig metode med en bedre metode?
- ▶ Kan vi erstatte en dyr metode med en billigere metode?
- ▶ Kan vi bruge de to metoder i flæng?

Under alle omstændigheder:

Hvor store forskelle kan vi forvente at finde mellem de to metoder

Og svaret er **ikke**:

Korrelationen er 0.99776.....

5 / 92

Parret sammenligning

Det er naturligt at se på differenser (dif=refe-test)

- ▶ Test om middelværdien kan være 0:
[Systematisk forskel?](#) (denne side)
- ▶ Kvantificer individuelle differenser:
[Limits of agreement](#) (næste side)

The MEANS Procedure

Variable	N	Mean	Std Dev	t Value	Pr > t
dif	46	9.8913043	9.7027562	6.91	<.0001

Med en P-værdi < 0.0001 er der **stærk indikation** af forskel på de to metoder

6 / 92

Limits of agreement

På basis af en normalfordelingsantagelse på differenserne finder vi referenceintervallet (normalområdet):

$$9.89 \pm 2 \times 9.70 = (-9.51, 29.29)$$

med fortolkningen:

“Når vi måler med begge metoder på samme person, vil differensen typisk ligge i intervallet (-9.5, 29.3)”

På tegningen ses, at dette er en **dårlig** beskrivelse, idet

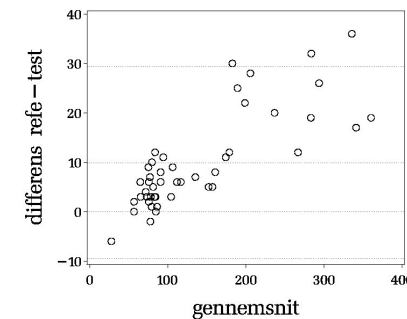
- ▶ differenserne stiger med niveauet (repræsenteret ved gennemsnittet)
- ▶ variationen stiger også med niveauet

7 / 92

Bland-Altman plot

Plot af differenser mod gennemsnit (af de to målinger på samme person), se kode s. 82

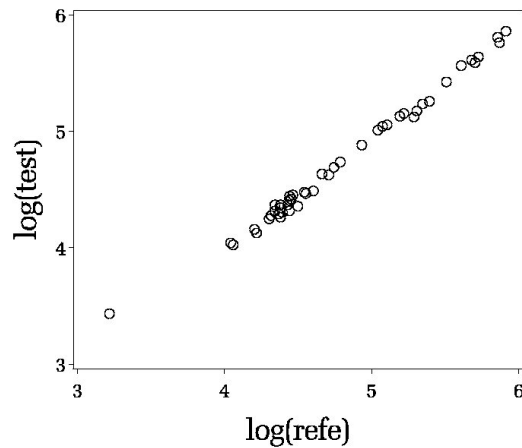
Store afvigelser ved høje målinger, dvs. **relative afvigelser**
Så er det smart at se på **logaritmer**

8 / 92

Scatter plot

efter logaritmetransformation (her “den naturlige”)

9 / 92

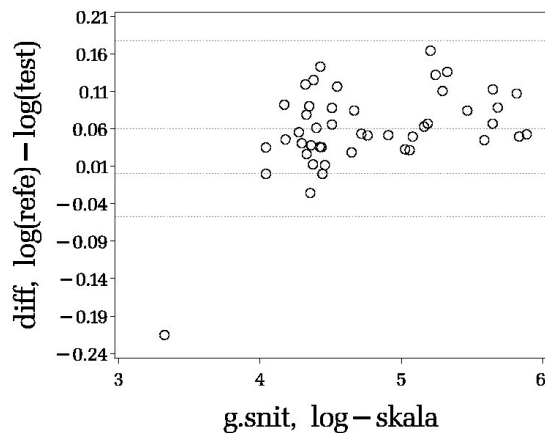
Bemærk

- ▶ Det er de **oprindelige målinger**, der skal logaritmetransformeres, **ikke** differenserne!
- ▶ Det er ligegyldigt, hvilken logaritmfunktion, der vælges (der er proportionalitet mellem alle logaritmer)
- ▶ Efter logaritmering gentages proceduren med differenser og konstruktion af limits of agreement

10 / 92

Bland-Altman plot for logaritmer

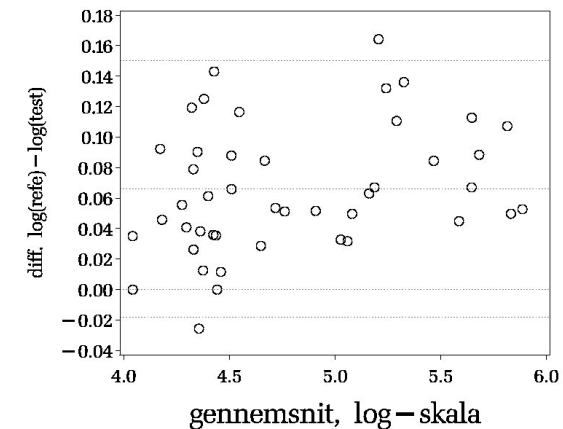
Der er en tydelig *outlier* (den mindste observation)

11 / 92

Vi udelader en outlier....

og laver igen et Bland-Altman plot

som bliver acceptabelt....

12 / 92

En slags konklusion

The MEANS Procedure

Variable	N	Mean	Std Dev	t Value	Pr > t
ldif	45	0.0657295	0.0419547	10.51	<.0001

Limits of agreement **på logaritmisk skala**:

$$0.066 \pm 2 \times 0.042 = (-0.018, 0.150)$$

Det betyder, at der i 95% af tilfældene vil gælde

$$-0.018 < \log(\text{REFE}) - \log(\text{TEST}) = \log\left(\frac{\text{REFE}}{\text{TEST}}\right) < 0.150$$

Men hvad kan vi bruge det til?

13 / 92

Konklusion på brugbar facon

Vi kan **tilbagetransformere** med **anti-logaritmen** (her er det eksponentialfunktionen $\exp()$) og få

$$\exp(-0.018) = 0.982 < \frac{\text{REFE}}{\text{TEST}} < 1.162 = \exp(0.150) \quad \text{eller 'omvendt'}$$

$$0.861 < \frac{\text{TEST}}{\text{REFE}} < 1.018$$

Det betyder:

TEST ligger typisk mellem

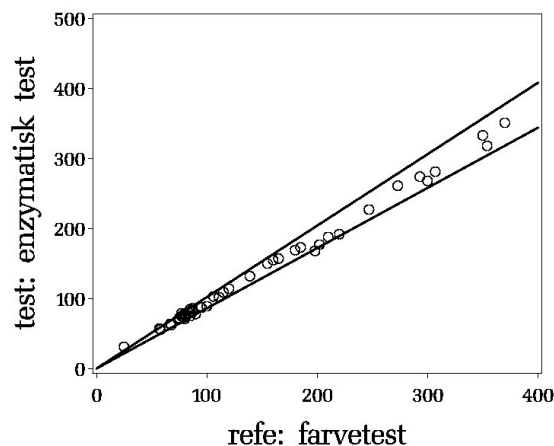
14% under og **2% over** REFE.

14 / 92

Limits of agreement

tilbagetransformeret til oprindelig skala

15 / 92

Regninger direkte på ratio-skala

Med definitionen $\text{ratio} = \frac{\text{refe}}{\text{test}}$ får vi:

The MEANS Procedure

Variable	N	Mean	Std Dev	Std Error
ratio	45	1.0688607	0.0451184	0.0067259

svarende til **limits of agreement**:

$$1.069 \pm 2 \times 0.045 = (0.979, 1.159)$$

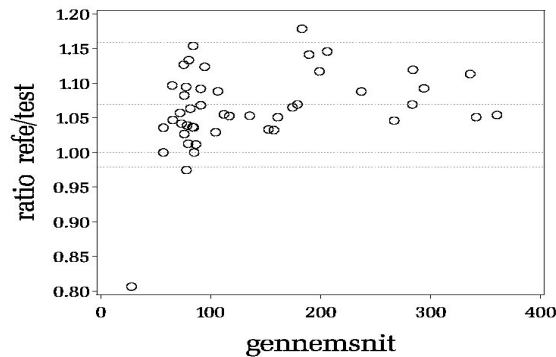
altså refe fra 2% under til 16% over test,
på 2 decimaler identisk med resultatet for logaritmerne

Dette er ikke altid tilfældet!!

16 / 92

Limits of agreement på ratio-skala

som jo er næsten identisk med figuren s. 11 bortset fra skalaen på akserne.

17 / 92

Terminologi

for **kvantitativt outcome**, f.eks. vitamin D

Regressionsanalyse: Kovariaterne er også **kvantitative**

- ▶ Simpel (lineær) regression: kun en enkelt kovariat
- ▶ Multipel (lineær) regression: to eller flere kovariater

Varsiansanalyse: Kovariaterne er **kategoriske** (grupper)

- ▶ Ensidedet varsiansanalyse: kun en enkelt kovariat
- ▶ Tosidedet varsiansanalyse: to kovariater

Generel lineær model **GLM**:

Begge typer kovariater i samme model

- ▶ **Kovariansanalyse (ANCOVA)**:
Netop en kvantitativ og en kategorisk kovariat

18 / 92

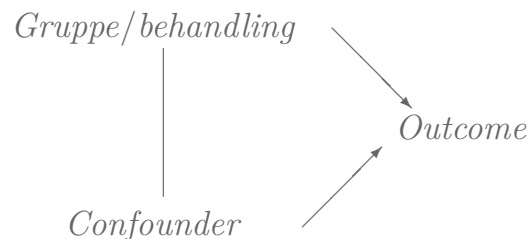
Sammenligning af to grupper

- som ikke er helt sammenlignelige, pga en **confounder**:

En variabel, som

- ▶ har en effekt på outcome
- ▶ er relateret til gruppen
(dvs. der er forskel på værdierne i de to grupper)

Herved **kan** opstå **"bias"**.

19 / 92

Eksempel: Vægt blandt mænd og kvinder

Mulig confounder: Højde

To forskellige sammenligninger:

- ▶ **T-test**:
Er der forskel på middel vægt blandt mænd og kvinder?
- ▶ **Kovariansanalyse**:
Er der forskel på middel vægt for mænd og kvinder, med samme højde?
Kønseffekten **korrigeres** for forskel i højde:

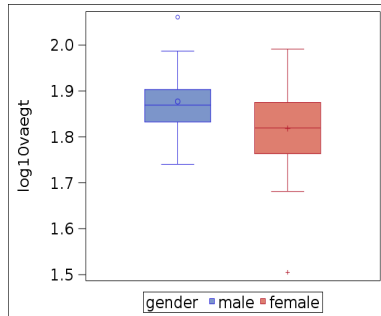
To forskellige videnskabelige spørgsmål

20 / 92

Vægtfordeling for mænd og kvinder

her for 100 tilfældigt udvalgte individer fra Sundby-materialet, på logaritmisk ($\log_{10}$ -skala):

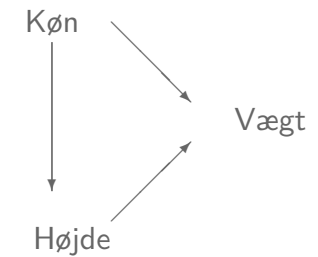
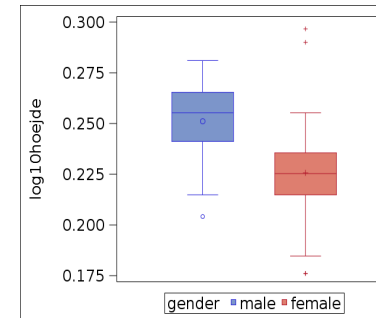

Et T-test giver $P=0.0002$, og en estimeret "fordel" til mænd på 14.5% (6.8-22.8%), se kode s. 83

21 / 92

Kan højden forklare forskellen på mænd og kvinder?

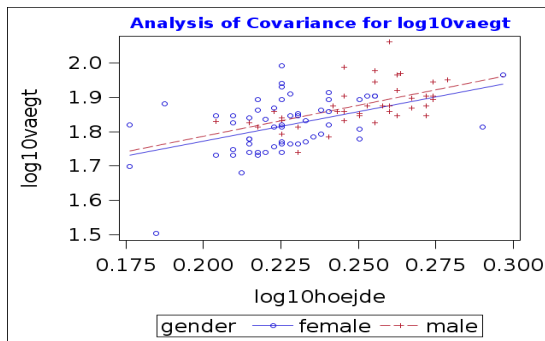
- ▶ Der er i hvert fald forskel på mænds og kvinders højde
- ▶ Men er der tillige en *ægte* kønseffekt?

22 / 92

Relation mellem højde og vægt

Igen på $\log_{10}$ -skala, og med indlagte regressionslinier for hvert køn, se kode s. 84

Der er et par meget lave kvinder, men ingen synderlige afvigelser fra linearitet...

23 / 92

Kovariansanalyse

Outcome: Vægt, logaritmeret ($\log_{10}$ vaegt)

Kovariater: 2 stk:

- ▶ Køn (gender)
- ▶ Højde, logaritmeret ($\log_{10}$ hoejde), med lineær effekt

```
proc glm data=sundby_udvalgt;
  class gender;
  model log10vaegt=log10hoejde gender
    / solution clparm;
run;
```

24 / 92

Output fra kovariansanalyse

Den vigtigste del:

Parameter	Estimate	Standard Error	t Value	Pr > t
Intercept	1.439299187 B	0.08236551	17.47	<.0001
log10hoejde	1.748543217	0.32637570	5.36	<.0001
gender female	-0.017162755 B	0.01570514	-1.09	0.2773
gender male	0.000000000 B	.	.	.

Parameter	95% Confidence Limits	
Intercept	1.275737609	1.602860765
log10hoejde	1.100425769	2.396660666
gender female	-0.048350058	0.014024549
gender male	.	.

Bemærk: Nu er kønseffekten helt forsvundet!

Højden kunne altså godt forklare den....måske

25 / 92

Fortolkning af kovariansanalysen

Vi fitter **to parallelle linier** (se s. 28) men både outcome og den kvantitative kovariat er logaritmeret....

Fortolkning af kønseffekt:

På $\log_{10}$ -skala ligger mænds vægt 0.01716 højere end kvinders. Når vi tilbagetransformerer dette, får vi $10^{0.01716} = 1.040$, svarende til, at mænd vejer ca. 4% mere end kvinder **med samme højde**.

Tilsvarende tilbagetransformerer konfidensintervallerne:

$(10^{-0.0140245}, 10^{0.04835}) = (0.968, 1.118)$, dvs. det kan tænkes, at mænds vægt er hele 11.8% højere end kvinders **med samme højde**, men det kan også tænkes, at den faktisk er 3.2% lavere (svarende til at gange med faktoren 0.968).

26 / 92

Fortolkning af kovariansanalysen, fortsat

Fortolkning af effekt af højde:

Højden på log-skala antages at have en lineær effekt på vægten på log-skala. Det betyder, at vi skal fortolke den tilbagetransformerede koefficient som **effekten af en 10-dobling af højden**, hvilket jo ikke er særligt interessant....

Når både outcome og kovariat er logaritmeret **med samme logaritme**, er det imidlertid ligegyldigt, hvad grundtallet for logaritmen er, da koefficienten altid vil blive den samme.

Vi kan derfor blot sige, at en 10% forøgelse af højden (svarende til faktoren 1.1) bevirker en faktor $1.1^{1.74854} = 1.181$ på vægten, altså en forøgelse af vægten med 18.1%.

Tilsvarende tilbagetransformerer konfidensintervallerne:

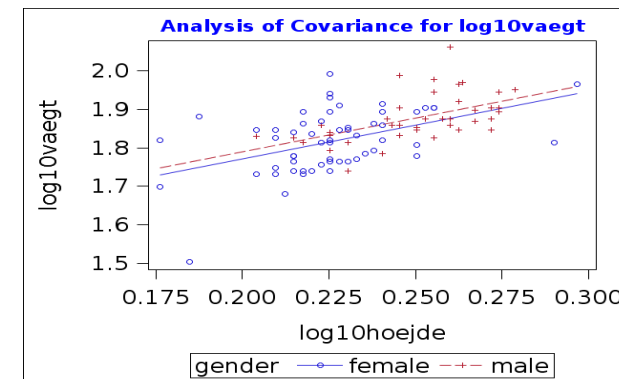
$(1.1^{1.10043}, 1.1^{2.39666}) = (1.111, 1.257)$, dvs. mellem 11.1% og 25.7% mere i vægt.

27 / 92

Ancova-fit (parallelle linier)

Bemærk, at de parallelle linier er næsten sammenfaldende, svarende til den ringe kønseffekt.

Se kode s. 24

28 / 92

Estimation af kønseffekt

i 2 forskellige modeller, nemlig **med og uden højde** som kovariat

Outcome er $\log_{10}$ vægt:

Kovariater	Mænd vs. kvinder ratio (CI)	P-værdi
kun kønnet	1.14 (1.07, 1.23)	0.0002
køn og højde	1.04 (0.97, 1.12)	0.28

Den observerede forskel i ($\log_{10}$) vægt mellem mænd og kvinder **kan** altså evt. tilskrives højdeforskellen mellem kønnene.

29 / 92

Er der så en kønseffekt eller ej?

Ja for mænd og kvinder har jo ikke samme middel vægt **men** forskellen i niveau kan forklares ud fra den højdeforskel, der generelt er mellem mænd og kvinder **måske** men vi kan ikke *påvise* forskel mellem en mand og en kvinde med samme højde

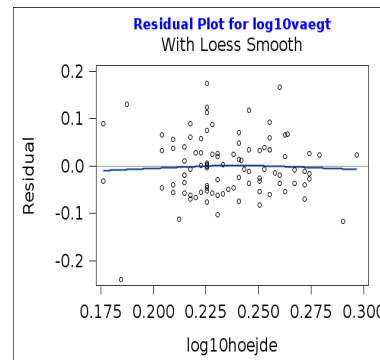
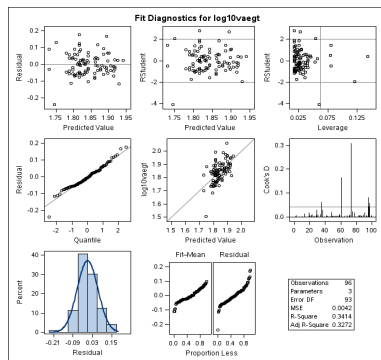
Højde er en **mellemkommende** (intermediate) variabel for effekten af køn på vægt

30 / 92

Husk modelkontrol:

Se kode s. 85

31 / 92

Additivitet – eller interaktion?

Kovariansanalyse: dækker sædvanligvis over situationen med to **parallelle** linier, altså med identiske hældninger, også kaldet **additivitet**
Her: Effekten af højde på vægt antages at være *den samme* for mænd og kvinder

Mere generel model tillader

interaktion=vekselvirkning=effektmodifikation, altså *forskellige* hældninger. Det betyder:

- Effekten af højde afhænger af kønnet
- Forskellen på kønnene afhænger af højden

I tilfælde af interaktion kan man **ikke** udtale sig om **én** generel effekt af hverken højde eller køn.

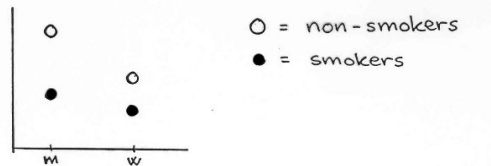
32 / 92

Vekselvirkning (interaktion)

Tænkt eksempel:

- To inddelingskriterier: køn og rygestatus
- Outcome: FEV₁

- Effekten af rygning **afhænger af** køn
- Forskellen på kønnene **afhænger af** rygestatus

33 / 92

Mulige forklaringer

- **biologisk kønsforskel** på effekt af rygning
 - holder vist ikke i praksis, men eksemplet er jo også blot 'tænkt'
- måske ryger kvinderne ikke helt så meget
 - antal pakkeår confounder for køn
- måske virker rygningen som en **relativ** (%-vis) nedsættelse af FEV₁
 - kunne undersøges ved en longitudinel undersøgelse

34 / 92

Eksempel: Rygnings effekt på fødselsvægt

Table 10.1 Average Birth Weight of Children Born to Women with Different Amount and Duration of Smoking^a

Duration of smoking in pregnancy	Amount of smoking			All
	Mild	Moderate	Heavy	
–18 weeks	3.45 (n = 15)	3.42 (n = 12)	3.43 (n = 7)	3.44 (n = 34)
18–31 weeks	3.38 (n = 8)	3.40 (n = 10)	3.39 (n = 6)	3.39 (n = 24)
32+ weeks	3.35 (n = 5)	3.30 (n = 3)	3.18 (n = 9)	3.25 (n = 17)
All	3.41 (n = 28)	3.40 (n = 25)	3.32 (n = 22)	3.38 (n = 75)

^a Entries are average birth weight in kg.

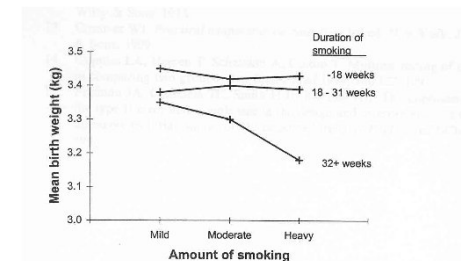

Figure 10.3 Interaction between duration and amount of smoking.

Interaktion/vekselvirkning mellem mængden og varigheden af rygningen

- Der er effekt af mængden, men **kun** hvis man har røget længe.
- Der er effekt af varigheden, og denne effekt **øges** med mængden.

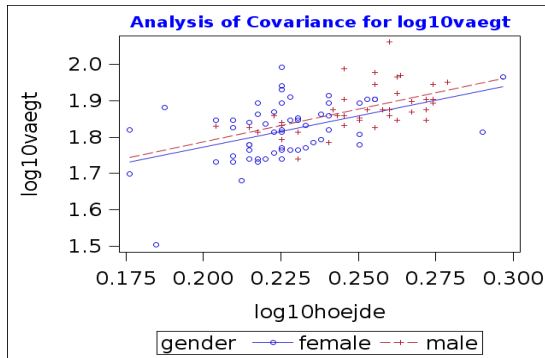
Effekten af mængden **afhænger af**...
og effekten af varigheden **afhænger af**...

35 / 92

36 / 92

Model med interaktion

Nu er linierne ikke mere *tvunget* til at være parallelle, men de er det næsten alligevel...

Kode s. 38

37 / 92

Model med interaktion i praksis

Testvenlig kode:

```
proc glm data=sundby_udvalgt;
    class gender;
    model log10vaegt=gender log10hoejde gender*log10hoejde
        / solution clparm;
run;
```

Mere estimat-venlig kode:

```
proc glm data=sundby_udvalgt;
    class gender;
    model log10vaegt=gender gender*log10hoejde log10hoejde
        / noint solution clparm;
run;
```

38 / 92

Output fra testvenlig model

Kode s. 38, foroven

Source	DF	Type I SS	Mean Square	F Value	Pr > F
gender	1	0.08277339	0.08277339	19.29	<.0001
log10hoejde	1	0.12186195	0.12186195	28.40	<.0001
log10hoejde*gender	1	0.00006689	0.00006689	0.02	0.9009

Source	DF	Type III SS	Mean Square	F Value	Pr > F
gender	1	0.00000208	0.00000208	0.00	0.9825
log10hoejde	1	0.11173743	0.11173743	26.04	<.0001
log10hoejde*gender	1	0.00006689	0.00006689	0.02	0.9009

Parameter		Estimate	Standard Error	t Value	Pr > t
Intercept		1.425145775	0.14038078	10.15	<.0001
gender	female	0.003697926	0.16782293	0.02	0.9825
gender	male	0.000000000	.	.	.
log10hoejde		1.805081993	0.55921280	3.23	0.0017
log10hoejde*gender	female	-0.086223040	0.69058249	-0.12	0.9009
log10hoejde*gender	male	0.000000000	.	.	.

Interaktionsparameteren angiver
forskellen på hældninger i de to grupper

39 / 92

Fortolkning af interaktionsmodel

Vi har fittet to *vilkårlige linier* (se s. 37) men stadig med logaritmeret outcome og kovariat.....

Fortolkning af kønseffekt:

Da linierne ikke er parallelle, er der ikke mere noget, der hedder kønseffekt^{en}, da afstanden mellem linierne på s. 37 varierer en smule

Det angivne estimat for gender angiver forskellen på mænd og kvinder med $\log_{10}\text{hoejde}=0$, dvs. en højde på 1 meter, altså *overhovedet ikke interessant*.

40 / 92

Fortolkning af interaktionsmodel, fortsat

Fortolkning af effekt af højde:

Nu er der *to forskellige effekter af højde*, svarende til de to køn. De fortolkes ligesom s. 27, idet koefficienten til $\log_{10}\text{hoejde}$ angiver effekten for referencegruppen for gender (altså mænd), medens koefficienten svarende til $\log_{10}\text{hoejde}*\text{gender female}$ angiver *forskellen* mellem effekten for kvinder og effekten for mænd.

Vi omregner disse estimater på s. 42, men se estimationsvenlig kode s. 38 (nederst) og output fra denne s. 43

41 / 92

Omregning til de to linier:

Linie for mænd:

$$\log_{10}(\text{vægt}) = 1.4251 + 1.8051 \times \log_{10}(\text{højde})$$

Linie for kvinder:

$$\begin{aligned} \log_{10}(\text{vægt}) &= 1.4251 + 0.0037 + (1.8051 - 0.0862) \times \log_{10}(\text{højde}) \\ &= 1.4288 + 1.7189 \times \log_{10}(\text{højde}) \end{aligned}$$

Men så får vi ikke nogen konfidensgrænser....
så man bør benytte programmet til udregningerne,
se kode nederst s. 38

42 / 92

Output fra estimationsvenlig kode

Kode s. 38 (nederst)

Source	DF	Type III SS	Mean Square	F Value	Pr > F
gender	2	1.47808224	0.73904112	172.22	<.0001
$\log_{10}\text{hoejde}*\text{gender}$	1	0.00006689	0.00006689	0.02	0.9009
$\log_{10}\text{hoejde}$	1	0.11173743	0.11173743	26.04	<.0001

Parameter		Estimate	Standard Error	t Value	Pr > t
gender	female	1.428843701	0.09196615	15.54	<.0001
gender	male	1.425145775	0.14038078	10.15	<.0001
$\log_{10}\text{hoejde}*\text{gender female}$		1.718858953 B	0.40519777	4.24	<.0001
$\log_{10}\text{hoejde}*\text{gender male}$		1.805081993 B	0.55921280	3.23	0.0017
$\log_{10}\text{hoejde}$		0.000000000 B	.	.	.

Parameter		95% Confidence Limits	
gender	female	1.246190991	1.611496412
gender	male	1.146337436	1.703954114
$\log_{10}\text{hoejde}*\text{gender female}$		0.914101208	2.523616698
$\log_{10}\text{hoejde}*\text{gender male}$		0.694437112	2.915726874
$\log_{10}\text{hoejde}$		.	.

43 / 92

* Fortolkning af interaktionsmodel, fortsat

Vi har nu direkte estimater for de to linier (se s. 42-43) og skal tilbagetransformere til relationen

$$\text{vægt} = 10^{\alpha} \times \text{højde}^{\beta}$$

for hvert køn for sig. Vi finder:

► For mænd:

$$\text{vægt} = 10^{1.4251} \times \text{højde}^{1.8051} = 26.61 \text{ højde}^{1.8051}$$

► For kvinder:

$$\text{vægt} = 10^{1.4288} \times \text{højde}^{1.7189} = 26.84 \text{ højde}^{1.7189}$$

Disse *kurver* (**ikke linier**) er vist på s. 45.

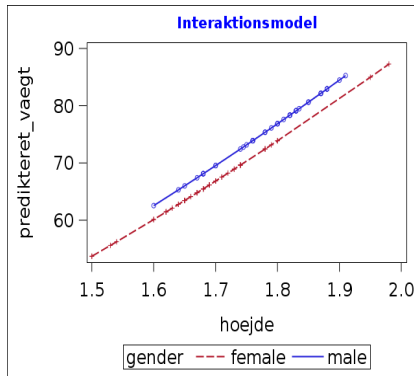
Bemærk dog, at de ikke afviger ret meget fra linier....

44 / 92

Estimerede relationer i interaktionsmodellen

Da der er tale om linier på dobbeltlogaritmisk skala, er der ved tilbagetransformation tale om krumme kurver (dog ikke særligt krumme...)

45 / 92

Bemærk

Da der absolut ikke kunne spores nogen interaktion i dette eksempel, går vi tilbage til den additive model, *kovariansanalysen*, fra s. 24. I **dette** eksempel så vi

- Den observerede forskel i ($\log_{10}$) vægt mellem mænd og kvinder **kunne godt** tilskrives højdeforskellen mellem kønnene.

Der **kan** dog stadig være en kønsforskel **op til ca. 12% øget vægt hos mænd** i forhold til en kvinde på samme højde (se s. 29).

- Det *omvendte* kan også forekomme, altså at **effekter dukker op, når der kontrolleres for andre**

Sådan et eksempel skal vi se nu

46 / 92

Nyt eksempel: Hormoner hos P-pille brugere

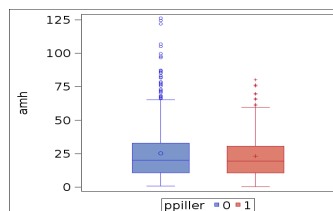
Anti Müllersk Hormon (**AMH**) er et hormon, som dannes i de små tidlige ægblærer (follikler) i æggestokkene.

Videnskabeligt spørgsmål:

Er AMH-niveauet nedsat hos P-pille brugere?

Og i givet fald hvor meget?

Der foreligger en undersøgelse af 732 kvinder, heraf 228, der tager P-piller

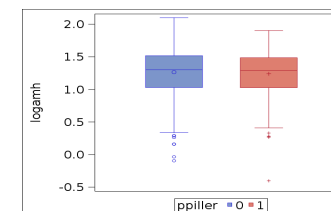
47 / 92

Valg af skala

- Boxplottet på forrige side viser klart en tendens til hale mod høje værdier
- Man får derfor en ide om, at logaritmer vil være påkrævet
- På den anden side er der mange observationer i hver gruppe, så det er muligvis ikke strengt nødvendigt....

Boxplot af logaritmetransformerede ($\log_{10}$) AMH-værdier

Heller ikke på denne skala er der perfekt symmetri

48 / 92

Valg af skala

er ikke altid oplagt....

Man kan lade det afhænge af, hvordan man helst vil præsentere sit resultat:

- ▶ som en forskel i enheden antal/ml, eller
- ▶ som en **relativ forskel**, i %

Hvis man vælger andre skalaer (kvadratrødder, kubikrødder etc.) kan parametrene i modellen ikke direkte fortolkes (forskellene kan ikke kvantificeres på en enkel måde).

49 / 92

Sammenligning af grupper - på logaritmisk skala

Uparrret T-test giver:

The TTEST Procedure

Variable: logamh

ppiller	N	Mean	Std Dev	Std Err	Minimum	Maximum
0	504	1.2646	0.3655	0.0163	-0.0947	2.1014
1	228	1.2394	0.3626	0.0240	-0.4034	1.9043
Diff (1-2)		0.0252	0.3646	0.0291		

ppiller	Method	Mean	95% CL Mean	Std Dev
0		1.2646	1.2326 1.2966	0.3655
1		1.2394	1.1921 1.2867	0.3626
Diff (1-2)	Pooled	0.0252	-0.0319 0.0823	0.3646
Diff (1-2)	Satterthwaite	0.0252	-0.0318 0.0822	

Method	Variances	DF	t Value	Pr > t
Pooled	Equal	730	0.87	0.3868
Satterthwaite	Unequal	441.56	0.87	0.3855

Equality of Variances

Method	Num DF	Den DF	F Value	Pr > F
Folded F	503	227	1.02	0.8987

50 / 92

Kommentarer til output

- ▶ Der er ikke tegn på forskellige varianser i de to grupper (P=0.90)
- ▶ Det er derfor ligegyldigt, hvilket T-test, vi vælger at se på (de giver i øvrigt også næsten præcis det samme)
- ▶ P-værdien er 0.39, altså **ingen evidens for forskel** i AMH blandt brugere og ikke-brugere af P-piller

51 / 92

Kommentarer til output, II

Måske er det mere naturligt at udregne det *den anden vej*, altså P-pille brugere i forhold til ikke P-pille brugere, og så skal vi skifte fortegn:

$$10^{-0.0252} = 0.94, \quad CI = (10^{-0.0823}, 10^{0.0319}) = (0.83, 1.08)$$

Her læser vi, at P-pille brugere i gennemsnit har et ca. 6% reduceret niveau af AMH, men at konfidensintervallet strækker sig fra en reduktion på ca. 17% til et forøget niveau på omkring 8%.

Det lyder som en **ret betydelig potentiel forskel** i mine ører.... men altså ikke signifikant

Kan der være en confounder? Alder?

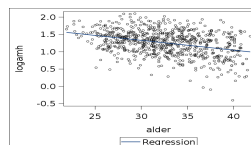
52 / 92

Er alder en confounder?

► Har den en effekt på hormon-niveauet?

Det skulle man tro, ud fra vores viden om, hvad hormonet afspejler

► Er der forskellig alder i de to grupper?

Formentlig er P-pille brugerne yngre end ikke-P-pille brugerne

	N					
ppiller	Obs	Variable	N	Mean	Median	Std Dev
0	504	alder	504	33.7236111	33.7000000	4.0226765
1	228	alder	228	30.0162281	29.2000000	4.0995917

Alder er en confounder!

53 / 92

Kovariansanalyse - justering for aldersforskel

Nu sammenligner vi kvinder, der tager P-piller med kvinder, der ikke tager P-piller, men som har **samme alder**:

```
proc glm plots=(DiagnosticsPanel Residuals(smooth)) data=a1;
class ppiller rygning;
model logamh = alder ppiller / solution clparm;
output out=ny p=pyhat r=residual cookd=cook;
run;
```

med output:

Parameter	Estimate	Standard Error	t Value	Pr > t
Intercept	2.280455844 B	0.09508466	23.98	<.0001
alder	-0.034683747	0.00307944	-11.26	<.0001
ppiller 0	0.153783588 B	0.02919734	5.27	<.0001
ppiller 1	0.000000000 B	.	.	.

Parameter	95% Confidence Limits	
Intercept	2.093783409	2.467128278
alder	-0.040729371	-0.028638123
ppiller 0	0.096462683	0.211104494
ppiller 1	.	.

54 / 92

Kommentarer til kovariansanalyse

Kvinder, der tager P-piller estimeres til et 0.1538 lavere niveau end kvinder, der ikke tager P-piller, med CI=(0.0965, 0.2111).

Når vi tilbagetransformerer til selve koncentrationsskalaen, giver det en estimeret ratio $10^{-0.1538} = 0.70$, med konfidensinterval $(10^{-0.2111}, 10^{-0.0965}) = (0.62, 0.80)$

Dette skal fortolkes som, at P-pille brugere ligger **30% lavere** end ikke-P-pille brugerne, med konfidensinterval fra 20% til 38% under.

Og forskellen er stærkt signifikant ($P < 0.0001$)

55 / 92

Kommentarer til de to analyser

Vi sammenfatter i en tabel:

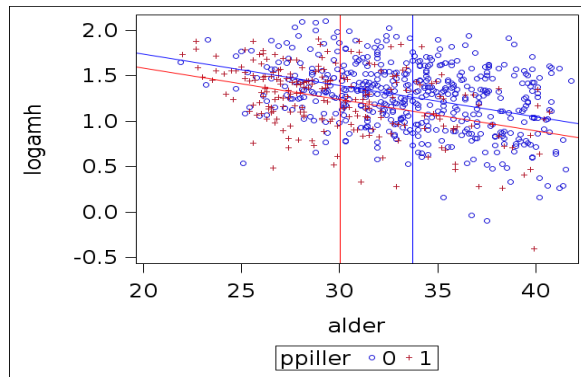
Model	Reduktion i AMH: P-pille brugere vs. ikke P-pille brugere	P-værdi
T-test (s. 50-52)	-6% (-17%, +8%)	0.39
Kovariansanalyse (s. 54-55)	-30% (-38%, -20%)	<0.0001

56 / 92

Kovariansanalyse modellen grafisk

med fortolkning næste side

Men kan der tænkes at være interaktion?

57 / 92

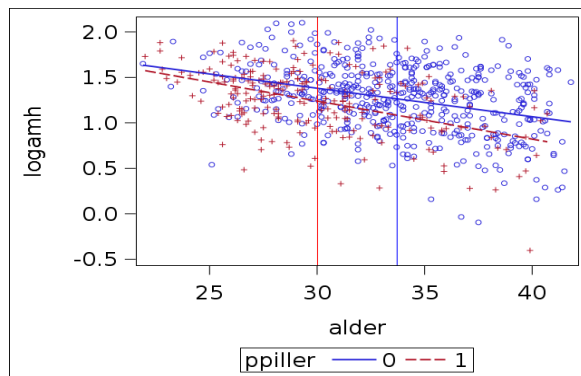

58 / 92

Figur med *frie* regressionslinier

svarende til *mulig interaktion*

Er de to linier ikke-parallele?

59 / 92

60 / 92

Fortolkning af figur s. 57

- Kovariansanalysen svarer til de to parallelle regressionslinier
- Den lodrette afstand imellem disse svarer til effekten af P-piller i kovariansanalysen s. 54-55
- De to lodrette linier er anbragt i aldersgennemsnittene:

Rød P-pille brugere

Blå Ikke-P-pille brugere

Disse linier ses at skære regressionslinierne i *nogenlunde* samme højde (dvs. værdi af $\log_{amh}$), og ca. svarende til det insignifikante T-test s. 50-52

Fortolkning af figur s. 59

- Interaktionsmodellen svarer til de to *ikke*-parallelle regressionslinier
- Den lodrette afstand imellem disse varierer nu med alderen, så man ikke mere kan tale om en *generel* effekt af P-piller
- De to lodrette linier skærer nu regressionslinierne i *præcis* de gennemsnitlige værdier af $\log_{amh}$, svarende til det insignifikante T-test s. 50-52

Er effekten af alder forskellig i de to grupper?

Regression for hver gruppe for sig (kode s. 90)

```
ppiller=0
```

Parameter	Estimate	Standard Error	t Value	Pr > t
Intercept	2.320725627	0.12927526	17.95	<.0001
alder	-0.031317743	0.00380644	-8.23	<.0001

Parameter	95% Confidence Limits	
Intercept	2.066738419	2.574712835
alder	-0.038796267	-0.023839219

```
ppiller=1
```

Parameter	Estimate	Standard Error	t Value	Pr > t
Intercept	2.496012716	0.15697593	15.90	<.0001
alder	-0.041865092	0.00518181	-8.08	<.0001

Parameter	95% Confidence Limits	
Intercept	2.186689089	2.805336343
alder	-0.052075923	-0.031654260

Konfidensintervallerne for alderseffekterne er noget overlappende, så vi kan ikke umiddelbart udtale os om, hvorvidt de er signifikant forskellige.

61 / 92

Interaktion mellem P-piller og alder?

De to analyser s. 61 viser, at effekten af 5 år (5 gange hældningen) kan opsummeres som i nedenstående tabel, der også tilbagetransformerer effekten til original skala:

Gruppe	Effekt af 5 år på $\log_{10}$ -skala	Tilbagetransformeret effekt
Ikke P-pille brugere	-0.1566 (-0.1940, -0.1192)	0.70 (0.64, 0.76)
P-pille brugere	-0.2093 (-0.2604, -0.1583)	0.62 (0.55, 0.69)

Fortolkningen er, at for P-pille brugere falder AMH-niveauet med 38% på 5 år (faktoren 0.62), medens der for ikke P-pille brugere kun er tale om et fald på 30% (faktoren 0.7).

62 / 92

Interaktion mellem P-piller og alder, II

Er der evidens for reelle forskelle i alderseffekten i de to grupper?

For at undersøge dette, skal vi først gøre os klart, at spørgsmålet går på, om de to hældninger ovenfor er signifikant forskellige, altså om alderseffekten afhænger af, om man er P-pille bruger eller ej.

```
proc glm plots=(DiagnosticsPanel Residuals(smooth)) data=a1;
class ppiller rygning;
model logamh = alder ppiller ppiller*alder / solution clparm;
output out=ny p=pyhat r=residual cookd=cook;
run;
```

Parameter	Estimate	Standard Error	t Value	Pr > t
Intercept	2.496012716 B	0.16495869	15.13	<.0001
alder	-0.041865092 B	0.00544532	-7.69	<.0001
ppiller 0	-0.175287089 B	0.20794681	-0.84	0.3995
ppiller 1	0.000000000 B	.	.	.
alder*ppiller 0	0.010547348 B	0.00659921	1.60	0.1104
alder*ppiller 1	0.000000000 B	.	.	.

63 / 92

Kommentarer til output vedr. interaktion

- ▶ Testet for ens hældninger aflæses på linien `alder*ppiller`, og P-værdien ses at være 0.11, altså ingen signifikans.
I hvert fald ikke, hvis vi holder os til et 5% signifikansniveau.
- ▶ Vi kan således ikke i dette materiale påvise en forskel i alderseffekt for de to grupper, omend der synes at være tendens til en større effekt i P-pille gruppen.

Der *kunne* således være en forskel i hældninger på op imod $0.0105 + 2 \times 0.0066 = 0.0237$ svarende til, at P-pille brugere på 5 år havde et ekstra tab på 24% (fordi $10^{-5 \times 0.0237} = 0.76$)

64 / 92

Kvantificering i tilfælde af interaktion

Her finder vi ingen signifikant interaktion mellem alder og indtagelse af P-piller, men dette *udelukker* jo ikke, at der kan være interaktion.

Og hvordan kvantificerer man så effekten af P-piller i tilfælde af interaktion?

- ▶ Man kan kvantificere effekten for udvalgte aldre, f.eks. 25, 30, 35 og 40, ved hjælp af *estimate*-sætninger, se s. 66
- ▶ eller ved at ændre Y-aksens placering ved at flytte nulpunktet, så effekten kvantificeres som forskellen i intercepter

Selve niveauerne kan kvantificeres for en lang række aldre ved at inkludere disse i datasættet med *missing* i AMH-outcome, se 92

65 / 92

Kvantificering med *estimate*-sætninger

```
proc glm data=a1;
class ppiller rygning;
model logamh = ppiller ppiller*alder / solution clparm;
estimate 'effekt af P-piller, 25 aar'
    ppiller -1 1 alder*ppiller -25 25;
estimate 'effekt af P-piller, 30 aar'
    ppiller -1 1 alder*ppiller -30 30;
estimate 'effekt af P-piller, 35 aar'
    ppiller -1 1 alder*ppiller -35 35;
estimate 'effekt af P-piller, 40 aar'
    ppiller -1 1 alder*ppiller -40 40;
run;
```

med det ekstra output

Parameter	Estimate	Standard Error	t Value	Pr > t
effekt af P-piller, 25 aar	-0.08839662	0.05024320	-1.76	0.0789
effekt af P-piller, 30 aar	-0.14113336	0.03022113	-4.67	<.0001
effekt af P-piller, 35 aar	-0.19387010	0.03846730	-5.04	<.0001
effekt af P-piller, 40 aar	-0.24660684	0.06498945	-3.79	0.0002

som så skal tilbagetransformeres....

66 / 92

Metoder til at undgå bias (her pga alder)

Matchning. Dvs. udvælge individer, således at de er nogenlunde ens med hensyn til de vigtige *forstyrrende* kovariater.

Husk at tage matchningsvariablen med som kovariat

Randomisering. Dvs. trække lod om behandling (gruppe)
NB: Dette kan naturligvis *kun* lade sig gøre, hvis grupperne er noget, man selv bestemmer over.
og det sikrer ikke helt identiske fordelinger i den enkelte undersøgelse

Korrektion Dvs. at medtage den (muligvis skævt fordelte) variabel som kovariat, **også somme tider i randomiserede undersøgelser**

67 / 92

Matching / randomisering / korrektion

▶ Matching:

- ▶ god metode, når den ene gruppe er vanskelig at få tag i
- ▶ kan være ret besværligt og kan reducere antallet af observationer
- ▶ skævvrider udtrykket for populationen som helhed

▶ Randomisering:

- ▶ vældig god metode, når den er mulig og sample size er stor
- ▶ vi kan ikke randomisere til P-piller ja/nej

▶ Korrektion:

- ▶ er altid mulig, men problematisk hvis der er for stor forskel på grupperne
- ▶ kan reducere residualvariationen (væsentligt)
- ▶ sample size bestemmer hvor meget, det er muligt at korrigere for....

68 / 92

Metoder til at øge styrken

- ▶ inkludere flere observationer/personer
- ▶ benytte fornuftige inklusions- eller eksklusionskriterier
- ▶ inddrage vigtige forklarende variable (kovariater)
også selv om de ikke er confoundere,
se eksempel på en sådan næste side
- ▶ udelade irrelevante kovariater

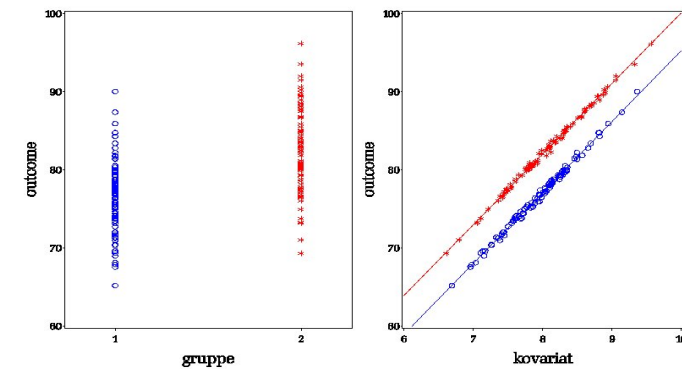
Men pas på med at gå for meget på **fisketur!!**

og husk at **fortolkningen afhænger af modellen**

69 / 92

Simuleret eksempel

Uden x i modellen: Ingen særlig forskel på grupperne...?

Med x i modellen: Tydelig forskel på grupperne
(her den lodrette afstand mellem linierne)

70 / 92

Før-og-efter studie

Et typisk eksempel:

Vickers, A.J. & Altman, D.G.: Analysing controlled clinical trials with baseline and follow-up measurements.

British Medical Journal 2001; **323**: 1123-24.:

52 patienter med skuldersmerter **randomiseres** til enten

- ▶ Akupunktur (n=25)
- ▶ Placebo (n=27)

Smerte vurderes på en 100-trins skala
både før og efter behandling

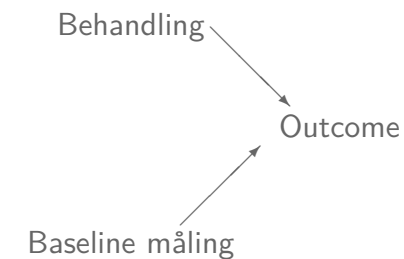
Høje scorer er gode

71 / 92

Baseline og Follow-up

I princippet:

Der er fokus på sammenligning af behandlingerne:

Er placebo ligeså godt som akupunktur?

Det lægger op til et simpelt T-test, **men**:

Hvad nu, hvis de to grupper ikke er *helt* identiske fra start,
selv om der er randomiseret?

72 / 92

Gentagne målinger over tid

– egentlig først emnet den sidste uge af kurset, men her er det simpelt, fordi vi kun har 2 målinger pr. individ, så:

Vi kan se på ændringerne, men er dette fornuftigt?

Ikke altid, pga **regression to the mean** eller “reversion” towards the mean, som kan oversættes til en tendens til at falde ind mod midten af en fordeling

Talrige eksempler fra dagligdagen:

- ▶ Efterfølgeren til en rigtig god film bliver sjældent helt så god
- ▶ Lungekræftdødeligheden i Fredericia er aftaget
- ▶ Placebo-effekten

Det handler om **seleksion**

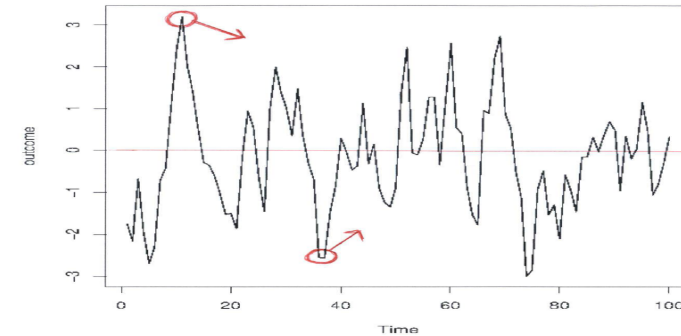
73 / 92

Hypotetisk situation

Stabilt outcome:

Hvordan udvikler folk sig, hvis de udvælges, når de udviser en ekstrem værdi?

- ▶ Placebo-behandling af folk med forhøjet blodtryk virker...
- ▶ Folk med for lav hæmoglobin har godt af at tage ekstra

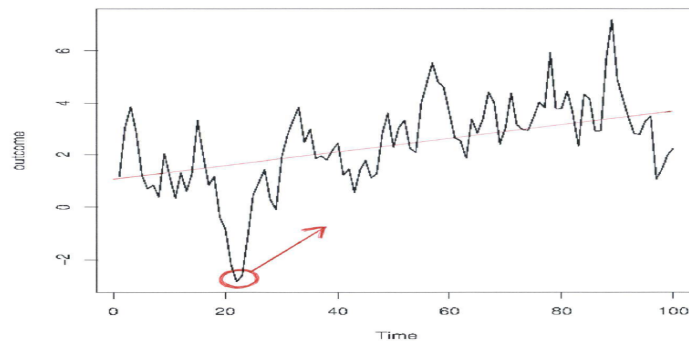
74 / 92

Hypotetisk BMD el.lign.

Outcome med positiv trend:

Hvordan udvikler folk sig, hvis de tilfældigvis udvælges, når de har et lavt niveau?

Den gruppe, der tilfældigvis ligger lavt fra starten, vil have tendens til den største stigning.

75 / 92

Hvor vigtigt er det?

Selektionseffektion er størst, når korrelationen mellem gentagne målinger (ρ) er *lille*,
men hvad betyder det?

Det betyder, at vi har at gøre med et outcome, der kan **variare hurtigt**, f.eks.

- ▶ blodtryk
- ▶ hæmoglobin?
- ▶ smerter

men ikke

- ▶ højde
- ▶ knogletæthed

76 / 92

Resultater vedr. skuldersmerter

Sammenligninger af de to grupper:

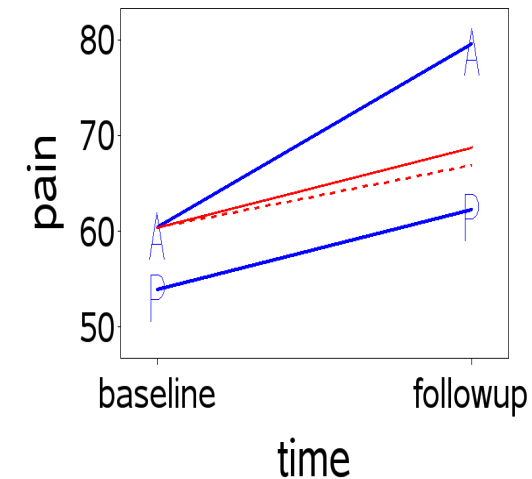
	Gennemsnitlig smertescore		Behandlinseffekt	
	placebo (n=27)	akupunktur (n=25)	differens (95% CI)	P-value
Baseline	53.9 (14.0)	60.4 (12.3)	6.5	0.09
Analyse:				
Follow-up	62.3 (17.9)	79.6 (17.1)	17.3 (7.5; 27.1)	0.0008
Ændringer*	8.4 (14.6)	19.2 (16.1)	10.8 (2.3; 19.4)	0.014
Ancova			12.7 (4.1; 21.3)	0.005

* resultater publiceret i Kleinhenz et.al. *Pain* 1999; 83:235-41.

De to baseline værdier er ikke signifikant forskellige,
men de er heller ikke helt ens....

77 / 92

Udvikling i smerter, faktisk og forventeligt

78 / 92

Udlægning af resultater, I

Baseline

- ▶ Akupunktur gruppen ligger lidt højere end placebo

Follow-up

- ▶ Vi vil forvente, at akupunktur gruppen stadig ligger det samme stykke højere end placebo gruppen efter behandlingen, selv hvis behandlingen ikke virker (**fuldt optrukket rød linie**).
- ▶ Det er derfor urimeligt blot at afgøre behandlingens effekt ved at sammenligne follow-up værdier (forskellen bliver for stor i dette tilfælde)

79 / 92

Udlægning af resultater, II

Differenser/ændringer

- ▶ Lav baseline værdi giver forventning om stor positiv ændring (**regression to the mean**)
- ▶ Derfor forventes placebo gruppen at stige mest, og akupunktur gruppen lidt mindre (**den stiplede røde linie**)
- ▶ og en direkte sammenligning af ændringer er derfor ikke rimelig (forskellen bliver for lille i dette tilfælde)

Ancova

- ▶ vurderer forskellen under hensyntagen til, at baseline forklarer *noget*, men *ikke al* forskellen ved follow-up: Vi sammenligner personer, der har fået forskellig behandling, men som **starter samme sted**.

80 / 92

APPENDIX

Programbidder svarende til diverse slides:

- ▶ Bland-Altman plot, s. 82
- ▶ T-test, s. 83
- ▶ Scatterplot. s. 84
- ▶ Kovariansanalyse, s. 85-??, 89
- ▶ Model med interaktion, s. 87-88, 91
- ▶ Opdelte analyser, s. 90

81 / 92

Bland-Altman plot

Slide 8

```
data a1;
input refe test;
datalines;
155 150
160 155
180 169
80 79
/* flere datalinier her */
;

data a2;
set a1;

snit=(refe+test)/2;
dif=refe-test;
run;

proc gplot data=a2;
plot dif*snit
/ vref=0 lv=2 vref=9.89 vref=-9.51 vref=29.29 lv=33
haxis=axis1 vaxis=axis2 frame;
axis1 value=(H=2) minor=NONE
label=(H=3 'gennemsnit');
axis2 value=(H=2) minor=NONE
label=(A=90 R=0 H=3 'differentiels ref-test');
symbol1 v=circle i=none c=BLACK h=2 l=1 w=2;
run;
82 / 92
```


T-test på logaritmer

Slide 21

```
ods graphics on;
proc ttest data=sundby_udvalgt;
class gender;
var log10vaegt;
run;
ods graphics off;
```

83 / 92

Scatter plot, med regressionslinier

Slide 23

```
proc sgplot data=sundby_udvalgt;
reg x=log10vaegt y=log10hoejde / group=gender;
run;
```

84 / 92

Kovariansanalyse - ANCOVA

Slide 24, 28 og 31

Koden nedenfor giver automatisk noget modelkontrol (se dog også s. 86), samt plottet med de to parallelle linier:

```
ods graphics on;
proc glm plots=all data=sundby_udvalgt;
  class gender;
  model log10vaegt=log10hoejde gender
    / solution clparm;
run;
ods graphics off;
```

85 / 92

Modelkontrol i ANCOVA

Slide 31

For at få begge figurer s. 31 skrives det nedenfor anførte i plots=:

```
ods graphics on;
proc glm plots=(diagnosticspanel residuals(smooth)) data=sundby_udvalgt;
  class gender;
  model log10vaegt=log10hoejde gender
    / solution clparm;
output out=ny p=predicted r=residual cookd=cook;
run;
ods graphics off;
```

Hvis man ønsker fuld kontrol over modelkontrollen, kan man danne et nyt datasæt med udvalgte ekstra størrelser, som vist i output-sætningen ovenfor.

86 / 92

Model med to regressionslinier

altså **inkluderende interaktion**

Slide 37

```
ods graphics on;
proc glm plots=all data=sundby_udvalgt;
  class gender;
  model log10vaegt=gender gender*log10hoejde log10hoejde
    / noint solution clparm;
run;
ods graphics off;
```

87 / 92

Omregning til to linier

Slide 42-43

1. Den lette metode:

```
proc glm data=sundby_udvalgt;
  class gender;
  model log10vaegt=gender gender*log10hoejde log10hoejde
    / noint solution clparm;
run;
```

2. Den fleksible metode:

```
proc glm data=sundby_udvalgt;
  class gender;
  model log10vaegt=gender log10hoejde gender*log10hoejde
    / solution clparm;
estimate 'intercept, male' intercept 1 gender 0 1;
estimate 'intercept, female' intercept 1 gender 1 0;
estimate 'slope, male' log10hoejde 1 gender*log10hoejde 0 1;
estimate 'slope, female' log10hoejde 1 gender*log10hoejde 1 0;
run;
```

88 / 92

Kovariansanalyse

Slide 54

```
ods graphics on;
proc glm plots=(DiagnosticsPanel Residuals(smooth)) data=a1;
class ppiller rygning;
model logamh = alder ppiller / solution clparm;
output out=ny p=yhat r=residual cookd=cook;
run;
ods graphics off;
```

89 / 92

Opdelte analyser

Slide 61

```
proc sort data=a1; by ppiller;
run;

ods graphics on;
proc glm plots=all data=a1; by ppiller;
model logamh=alder / clparm;
estimate "fald paa 5 aar" alder 5;
estimate "niveau ved alder 30" intercept 1 alder 30;
run;
ods graphics off;
```

90 / 92

Test for interaktion

Slide 63

```
ods graphics on;
proc glm plots=(DiagnosticsPanel Residuals(smooth)) data=a1;
class ppiller rygning;
model logamh = alder ppiller ppiller*alder / solution clparm;
output out=ny p=yhat r=residual cookd=cook;
run;
ods graphics off;
```

91 / 92

Prediktion i tilfælde af interaktion

Slide 65

Hvis vi vil prediktere niveauet for begge grupper for hver hele alder fra 20 til 40 (21 aldre), tilføjer vi 2×21 observationer:

alder	ppiller	amh
20	0	.
21	0	.
22	0	.
osv		
40	0	.
20	1	.
osv		
39	1	.
40	1	.

Outcome `logamh` vil da blive predikteret for hver af disse personer, og man kan derefter fratrække for samme alder, men forskellig P-pille status og lave en figur.

92 / 92

